
Autor – osamelosť – tvorba

Náčrt vnútorného prepojenia medzi autorom, jeho tvorbou a javom, ktorý pomenúvame osamelosť, spájame s občianskym a literárnym osudom prozaika, dramatika, teoretika a publicistu Petra Karvaša v posledných troch desaťročiach. Vychádzame z pracovnej tézy, podľa ktorej sa jav osamelosť vo svojej náhodnosti, mnohorakosti, neustálenosti a premenlivosti, ovplyvniteľnosti aj univerzálnosti či typovosti stal ústredným dejovým aj myšlienkovým, kauzálnym a pointovým epicentrom Karvašovej krátkej prózy zverejňovanej od osemdesiatych rokov. Osamelosť, nazdávame sa, treba v súvislosti so spisovateľom Karvašom pochopiť ako kryhový termín, aj preto sa pridŕžame pri jeho obnažovaní predovšetkým autorovho konštruktívneho a racionálne motivovaného hodnotenia svojej občianskej aj autorskej situácie v rokoch normalizácie, ktorú zverejňoval v deväťdesiatych rokoch so zámerom dopovedať a ustáliť pomer medzi pravdou a vedomím skrivodlivosti nielen svojimi, ale i svojej generácie v dobovom literárnom živote.

Konferencie má svoju ústrednú tematickú ideu zopätú vo svojom historicko-politicky príznačkovy vymedzenom názve: normy normalizácie. Kultúrno-politicky aj literárno-historicky analyzované normy normalizácie sa majú však zvlášť odvíjať od skutočností literárneho života českej literatúry v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch, ale situácia a prax v slovenskej kultúre sa v ústredných koordinátoch kultúrno-politických noriem, teda ich zavádzania a uplatňovania v praxi neodlišovali. Peter Karvaš z odstupu uvažuje o ich personalizovanom uskutočňovaní v národných literatúrach takto: „Ak konfrontujeme množstvo umelcov, napr. spisovateľov, ktorých na Slovensku nielen verejne pranierovali, literárne a publicisticky znemožňovali, ale aj „poslali k lopate“, t.j. prinútili ich zarábať si na chlieb relatívne nekvalifikovanou fyzickou robotou, s množstvom podobne postihnutých kolegov v Čechách a na Morave, než vyjdú nám neporovnateľné čísla. Kým tam našlo pomerne veľké množstvo kolegov prácu výlučne mimo kultúry v užšom zmysle slova... Pre mňa napr. ostali javiská neprístupné aj v čase, keď som už – po nekonečných ponižujúcich a neraz primitívnych a ignorantských schvaľovačkách – „smel“ publikovať krátke prózy a teatrologické práce..., pre mnohých ďalších ostali zarúbané noviny a povolené literárne časopisy s minimálnym okruhom čitateľov, iní publikovali pod kryciami menami a značkami. O veľkom počte prác a autorov sa nesmeli písať, bolo zakázané ich menovite verejne spomínať alebo citovať, zmizli, rozumie sa, zo školských osnov, ich knihy sa nesmeli dávať do výkladov, stiahli ich z knižníc atď... Naproti tomu i priamo „postihnúť“ spisovatelia uchytili sa z istej časti v redakciách, vydavateľstvách, ústavoch, pravdaže zväčša ako korektori, podúradníci, mimo svojich pôvodných revírov – beletrie, javíska, filmu, výstavných a koncertných sení atď.“¹

Karvaš spoluvytvára literárny život na Slovensku mnoho rokov. Isto aj preto zohrala v deväťdesiatych rokoch nemalú a svojím významom i ohlasom podstatnú úlohu jeho osobne statočná, hierarchizujúca a objektivizujúca pamäť na stránkach predovšetkým Literárneho týždenníka (1991, 1992) za seba i svoju dobu a generáciu, o čom všeličo napovedá aj jeho zmysel pre racionálne pomenúvanie dobového i prítomného spoločensko-kultúrneho kontextu a pre občian-

---

¹ Karvaš, P.: Odpoveď anonymom i neanonymom, Literárny týždenník 1991, č. 32.

sku aj autorskú realitu. Karvaš v čase rozjatreného osobnostného povedomia krivdy a potreby odčiniť ju, čo sa stalo aktuálnym želaním nejedného kultúrneho činovníka na začiatku deväťdesiatych rokov, urobil čosi iné: začal na stránkach kultúrneho týždenníka, no nielen tam, sumovať, čo ho priviedol aj k nasledujúcej – v súradniciach reality – hodnotiacej výpovedi so silne personálnym podtextom: „Či strach vybočíť z radu a stať sa sám predmetom zatratenia, či nádej a viera, že sa veci urýchlene napravia a uvedú na pravú mieru, či generálne ospravedlnenie všetkých prehmatov a skrivodlivostí, že totiž „Jietajú ívery, keď sa rúbe les“, či takmer hermetická bariéra na autentické a hodnoverné informácie, či jednoducho disciplína – čítaj: poslušnosť. Nech nás okríkne a odsúdi, kto bol bez viny. Ja som nebol. Ak veci domyslíme do paradoxných dôsledkov, nesieme – na Slovensku okrem hrstky – aj spoluzodpovednosť svojho druhu za obdobie, v ktorom sme sami boli zakazovaní a ostrakizovaní.“²

Azda nemožno a vlastne sa ani nedá, poznajúc Karvašove pohyby v literárnom a kultúrnom živote sedemdesiatych a osemdesiatych rokov, odlúčiť spoločenský podnet a autorský zámer v jeho prozaickej tvorbe od spisovateľovho občianskeho imperatívu: „Nikoho nemožno celkom zbaviť zodpovednosti a ani mlčať o veci neslobodno a neradno.“³

Súbory kratších próz Petra Karvaša vychádzali počas rokov normalizácie, a predsa ako keby nezasahovali, vďaka mechanizmom oficiálneho literárneho života, do „želaného“ profilu dobovej literárnej tvorby. Isto má svoj význam, že práve vtedy Karvaš ponúka, popri iných svojich prácach, prozaické „humoresky“ a „kratochvíle“, do ktorých sústreďuje žánre na hrane umeleckého a odborného, publicistiky a dokumentu, ponúka fejtonáž a fejtóniny, fresku, dialóg, moralitu aj amoralitu, sondu, záznam, poviedku či osobne príznakové texty v kompozičnom tvare blokov próz: O význačných skutkoch mojich rodákov a mojich, či Poviedky šité na mieru a zovšeobecňujúco „otvorené“, aj preto aktuálne Ahistorické miniatúry (*Humoresky a iné kratochvíle*, 1984). Zdá sa, že sa tak dialo aj preto, lebo Peter Karvaš zatúľal predovšetkým seba medzi tých, „ktorí žili literatúrou, ktorých chlebom teda bolo či malo byť kritické myslenie.“⁴

Nazdávame sa, že sme pri jednej z osobnostných podstát Karvašovej autorskej ambície, ale aj pri zdroji jeho filozofických a etických noriem: mať silu umeleckými nástrojmi zverejniť diagnózy svojho racionálneho, vedomostne podkutého kritického myslenia so zovšeobecňujúcimi následkami pre súčasníka i spoločnosť, v ktorej musí žiť a jestvovať. O kritike a kritickom myslení uvažoval v Odpovedi anonymom i neanonymom III⁵ a stojí za to odtiaľ aktualizovať spisovateľove zásadné významové torzá: „Môj ideál kritika, právo na pravdovravnosť, čistým rezom oddeliť dobré od zlého,“ ale aj osobné imperatívne presvedčenie: „Kritik smie naozaj všeličo, ale nesmie byť smiešny“. Nazdávame sa, že do etického a profesijného priestoru epika a kritika patria aj jeho názory „o úcte“,⁶ o poslušnosti⁷ a do epického motívu rozvinutý problém s významovým aj konatívnym kontextom, ktorý podnecuje, no predovšetkým dokáže pomenúvať „slovo“.

Presviedčať o tom, že Peter Karvaš zostáva majstrom slova, by bola banalita, keby sám a vedome nepovýšil (i nezaťažil) slovo na svoju epickú aj dramatickú látku a problém, no zvlášť na argument v „sporoch“ filozofických, etických, psychologických, logických... Veď práve pre neho sa cez slovo zverejňuje aj ním rešpektovaná a vyhľadávaná individuálna diagnóza hodnoty ľudskosti aj so všeľudským imperatívom (človek = slovo) bytia, ktoré on sám chápe za možné,

2 Karvaš, P.: Odpoveď anonymom i neanonymom II, Literárny týždenník 1991, č. 35.

3 Tamtiež.

4 Tamtiež.

5 Karvaš, P.: Odpoveď anonymom i neanonymom III., Literárny týždenník 1991, č. 37.

6 Karvaš, P.: O úcte, Literárny týždenník 1992, č. 51.

7 Karvaš, P.: O poslušnosti, Literárny týždenník 1992, č. 38.

len keď sa deje „v súlade so sebou samým“.⁸

Teda k slovu, k súladu bytia so sebou samým (osobnostným, individuálnym, špecifickým) a k schopnosti kriticky myslieť sa Peter Karvaš upál vo svojej próze cez autorského a personálneho rozprávača. Námet, jeho komorná dejová, nesujetová epizácia patrí v Karvašovej próze do „hermetického“ priestoru (funkcia, mechanizmus administratívnej moci, moloch plurálu atď.) odosobnenej spoločenskej (idea moci, vlády funkcií, odludštenia rozhodnutí a funkcionárov) hluchoty, byrokracie, hlúposti a schválnosti, kde má všetko v rukách spoločnosť spravujúca moc, násilie odvodené z funkcie, bezvýhodiskovosť pre premýšľajúceho, talentovaného, mravného a cítiaceho človeka, čo chce z bludného kruhu von (jav – rozhodnutie – realizácia), jednoducho všadeprítomná sieť absurdity a absurdností v ľuďoch a z ľudí, rezignácie na rozum, odbornosť i logiku ľudského postoja (etika), činu (pozitívne, racionálne, etické), vzťahu k času (pamäť, dejiny), kde sa vedomé vyčlenenie z davu (so zámerom uplatniť svoju odbornosť, ľudskú identitu, etiku vzťahu, puto rodiny) či zotrvanie v ňom stáva cestou do ničoty.

Peter Karvaš vo svojich posledných textoch, kde znova nechýbajú sémanticky príznakové a svojím výberom jednoznačné názvy *My čo nechceme byť menovaní* (1992) a *Velikán čiže Život a dielo profesora Bagoviča* (1993) – raz v poviedkovom tvare a druhý raz v románe – ponúka v role leitmotívu (jednotlivcovo poddanie sa variovanému molochu moci) analýzu javu osamelosť (spravidla ide o existenciálny a eticky motivovaný obranný postoj). Vyššie sme naznačili, že pre Karvaša osamelosť je jav – stav štrukturovaný a patrí – v jeho próze – do poznania psychológie práve tak ako do filozofie, do etiky rovnako ako do logiky. Jav – stav, obrana – útok zachytené cez osamelosť môže byť latentná situácia, ktorú vyvolala moc a jednotlivec zmietajúci sa v jej sieti, čo už nemá cez hocikako uchopenú príležitosť napokon možnosť uniknúť jej.⁹ Lenže osamelosť sa v románe *Velikán* predstavuje v role dôsledne budovanej životnej (úspešnej) filozofie a (nebezpečnej) kariéry v profesii, ktorej sa možno vzoprieť, ale nemožno ju rozvrátiť (ani smrť nemá tú moc). Za pozornosť stojí azda i to, že osamelosť domyslená ako parazit prerastla v Karvašových prózach do všeobecnej nákazy mravov, emócií, do univerzálneho životného pocitu, ba viac, do poznania intelektuálov a tvorivých ľudí, z ktorej niet úniku, napríklad ani v takom alibistickom predsavzatí, akým je personálna inštrukcia: staraj sa len o svoju robotu! Azda je motív osamelosti – nutnosti, pochopený ako nevyhnutnosť a vnútená štylizovaná rola na pokojné prežitie o to obľudnejší, že uniká akejkolvek emocionalite cez sujet, sprostredkúva sa len optikou jednotlivca (postava, rozprávač), konštruuje a rekonštruuje sa bez zbytočného sekundárneho zdôvodňovania či argumentovania. Jednoducho pôsobí vo svojej univerzálnej mravnej a bytostnej obľudnosti: „No vykonal som, čo sa odo mňa žiadalo, vediať dobre, že ako zakaždým od môjho nástupu do funkcie eventúálne fiasko a vôbec všetky následky padnú samospádom na moju hlavu.“¹⁰ Vždy však, ba výlučne iba proti ľudskosti a osobitosti jej nositeľa: „Stíhal ho s dôslednosťou, akej bol schopný iba on. Keď Klen poslal skladbu do nejakej súťaže, Dušan ju v porote potopil a na akýkoľvek pokus ju odmeniť odpovedal útokom. Zarúbal mu filharmóniu i rozhlas, torpédoval každú premiéru, na ktorú dočiahol. Tie, ktoré nevládal znemožniť, roztrhal v tlači na franforce a opakoval sa známy obraz: Nikto sa neodvážil pochváliť, čo popravili v Pravde. Ako sa u nás robili kariéry na základe jediného telefonátu alebo posudku, tak sa jediným posudkom umelec pochoval, nepamätáte sa?“¹¹

⁸ Karvaš, P.: O úcte, Literárny týždenník 1992, č. 51.

⁹ Napr. v prózach *Schvaľovanie sedmičky*, *Premeny priazne*, *Návšteva zhora*, *Vec, ktorá nemá logiku*, *Trápenie zákonodarcu*, in Karvaš, P.: *My čo nechceme byť menovaní*. Bratislava 1992.

¹⁰ Karvaš, P.: *Návšteva zhora*, in *My čo nechceme byť menovaní*. Bratislava 1992, s. 71.

¹¹ Karvaš, P.: *Velikán čiže Život a dielo profesora Bagoviča*. Bratislava 1993, s. 37.

Peter Karvaš rozprávačským postupom a latentným autorským zámerom demonštruje (aj v role odkazu, poznania, inštrukcie) vo svojich prózach cez osamelosť (a jej variácie) lineárne vedenú intelektuálnu hru slova a zo slova, kde sa od jej účastníka (čitateľa) žiada jediné, aby sledoval postupné „nabaľovanie“ sa na počiatku jasného etického postoja rozprávača cez nedorozumenia, krivé zámery, paradoxy aj po jeho účasť na nepriepustnosti absurdnosti „novej“ situácie, ktorá komusi „hore“ vyhovuje. Čitateľ sa opakovane, od prózy po ďalšiu – dodatočne učí poznať, obnažiť a porozumieť mechanizmu premeny zdatného jednotlivca na „súčiastku“ spoločenského stroja na manipuláciu a na súkolesie zastrašovania, teda zúčastňuje sa na postupnom budovaní jednotlivcovej prispôsobivosti a pragmatizmu. Monodrámy intelektuála na leitmotív osamelosť sú spätnými diagnózami doby, do ktorej s príčinami aj následkami Peter Karvaš patrí ako jej produkt i obeť. Nazdávame sa, že treba považovať Karvašovú prózu i jeho publicistiku posledných rokov za vklad do rovnovážneho, trpeziveho a racionálneho, objektivizujúceho poznania mozaiky, jej súvislostí, náhod i logických riešení nedávnej minulosti a predovšetkým živej prítomnosti.